

Igor KONOPKO , Katarzyna WOŹNIAK-JASIŃSKA

SPOŁECZNO-GOSPODARCZY WYMIAR TRANSFORMACJI GOSPODARCZEJ W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM PO 1989 ROKU

Igor KONOPKO – *Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu*

al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

e-mail: 85493@student.ue.poznan.pl

<https://orcid.org/0009-0001-5239-2398>

3

Katarzyna WOŹNIAK-JASIŃSKA – *Uniwersytet Ekonomiczny
w Poznaniu*

Katedra Makroekonomii i Badań nad Rozwojem

al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

e-mail: katarzyna.wozniak-jasinska@ue.poznan.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9077-328X>

ZARYS TREŚCI: Celem artykułu jest ocena zmian gospodarczych i społecznych w województwie śląskim, jakie nastąpiły w wyniku transformacji w Polsce po 1989 r. Szczególną uwagę poświęcono sytuacji na regionalnym rynku pracy województwa śląskiego. Metody badawcze wykorzystane w opracowaniu obejmują krytyczną analizę literatury przedmiotu oraz analizę danych statystycznych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)
Received: 21.11.2024. Verified: 30.04.2025. Accepted: 7.05.2025.

Funding information: Not applicable. **Conflict of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication.

w Katowicach oraz Unię Europejską. Główne wnioski z przeprowadzonego badania wskazują, że transformacja w Polsce po 1989 r. i związane z nią zmiany społeczno-gospodarcze istotnie kształtują sytuację na rynku pracy w województwie śląskim. Kluczowe problemy, z którymi mierzył się badany region, dotyczą w szczególności bezrobocia strukturalnego, konieczności przekwalifikowania się (przynajmniej niektórych) pracowników oraz wyzwań o charakterze demograficznym. Przeprowadzona analiza empiryczna wskazuje, że obszar województwa śląskiego zdecydowanie odchodzi od górnictwa. Wzrasta również rola usług w tym regionie, choć pomimo tego wzrostu nadal obserwowany jest znaczący udział zatrudnienia w tradycyjnych sektorach przemysłu. W ciągu ostatnich lat w ramach sektora II (tj. przemysł) odnotowano spadek udziału pracujących w sekcji B (górnictwo i wydobywanie). Spadek udziału pracujących dotyczy również sekcji D, która obejmuje m.in. działalność w zakresie wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną. Wzrósł natomiast udział pracujących w sektorze C (przetwórstwo przemysłowe) oraz w budownictwie (sektor F). Podsumowując, transformacja gospodarcza zapoczątkowała istotne zmiany strukturalne na rynku pracy w województwie śląskim, prowadząc do stopniowego odchodzenia od górnictwa i przekształceń w strukturze zatrudnienia, które – choć rozpoczęte w okresie transformacji – będą kontynuowane i w dalszym ciągu będą kształtować sytuację na regionalnym rynku pracy w kolejnych latach.

SŁOWA KLUCZOWE: rynek pracy, transformacja gospodarcza, województwo śląskie.

THE SOCIO-ECONOMIC DIMENSION OF ECONOMIC TRANSFORMATION IN THE SILESIAN VOIVODESHIP AFTER 1989

ABSTRACT: The aim of the article is to assess the economic and social changes in the Silesian Voivodeship that occurred as a result of the transformation in Poland after 1989. Particular attention is paid to the situation on the regional labour market in the Silesian Voivodeship. The research methods used in the study include a critical analysis of the literature and an analysis of statistical data published by the Central Statistical Office of Poland, the Statistical Office in Katowice, and the European Union. The main findings indicate that the post-1989 transformation and the associated socio-economic changes significantly impacted the labour market in the Silesian Voivodeship. The key challenges faced by the region include structural unemployment, the need to retrain (at least some) employees, and demographic issues. The empirical analysis shows that the region is gradually moving away from mining. While the role of the service sector is increasing, a considerable share of employment still remains in traditional industrial sectors. In recent years, within Section II (industry), there has been a decline in the share of employed persons in Section B (mining and quarrying). A decrease in the share of employed persons has also been observed in Section D, which includes, among others, the production and supply of electricity. On the other hand, the share of employed persons has increased in Section C (manufacturing) as well as in construction (Section F). To conclude, it should be emphasized that the economic transformation initiated profound structural changes in the labour market, leading to a progressive decline in mining employment and shifts in the overall employment structure. Although these changes began during the transformation period, they are ongoing and will continue to shape the regional labour market in the years to come.

KEYWORDS: labour market, economic transformation, Silesian Voivodeship.

3.1. Wprowadzenie

Transformacja gospodarcza, która rozpoczęła się w latach 90. XX w. (Jarmołowicz, Piątek 2013), to okres o istotnym znaczeniu dla Polski, zarówno w wymiarze historycznym, społecznym, jak i gospodarczym. Przekształcenia w funkcjonowaniu systemu gospodarczego, w wyniku których Polska stała się gospodarką wolnorynkową, przyczyniły się do istotnych zmian w niemal każdym obszarze społeczno-gospodarczym państwa. W szczególności zmiany te dotyczyły funkcjonowania rynku pracy, który czasowo przekształcił się z rynku pracobiorcy w rynek pracodawcy. Warto jednak zaznaczyć, że obecnie ponownie obserwowane są cechy charakterystyczne dla rynku pracobiorcy. Najważniejszymi elementami zmian na rynku pracy były w szczególności zmiany w strukturze zatrudnienia, oferowanych przez pracodawców umowach, sposobach organizacji pracy, roli państwa w kształtowaniu sytuacji na rynku pracy, prywatyzacja przedsiębiorstw oraz wzrost popytu na wykwalifikowanych pracowników.

Szczególnie interesującym regionem w Polsce, w którym doszło do istotnych przemian społeczno-gospodarczych na skutek transformacji, jest województwo śląskie, które nadal pozostaje w znacznym stopniu zależne od przemysłu ciężkiego. Obszar ten w trakcie transformacji stanowił najbardziej uprzemysłowiony region w Polsce, który jednak mierzył się z wieloma wyzwaniami w zakresie niegospodarności oraz nierentowności zakładów produkcyjnych, co przesądziło o konieczności przeprowadzenia procesów restrukturyzacyjnych (Kotlorz, Jarus 2020). Podejmowana problematyka badawcza jest szczególnie interesująca również w obliczu dążenia do osiągnięcia celów przyjętych w ramach Europejskiego Zielonego Ładu¹.

Celem artykułu jest ocena zmian gospodarczych i społecznych w województwie śląskim, jakie nastąpiły w wyniku transformacji w Polsce po 1989 r. Szczególną uwagę poświęcono sytuacji na regionalnym rynku pracy województwa śląskiego. Zakres przestrzenny badania obejmuje Polskę, przy czym analiza empiryczna opiera się w większości na danych dla województwa śląskiego. Jako metody badawcze w artykule wykorzystano krytyczną analizę literatury przedmiotu oraz analizę danych statystycznych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Katowicach oraz Unię Europejską.

¹ Europejski Zielony Ład jest planem działania, którego podstawowym celem jest przekształcenie krajów Unii Europejskiej w nowoczesną, zasobooszczędną oraz konkurencyjną gospodarkę. Kluczowymi założeniami Europejskiego Zielonego Ładu są: osiągnięcie zerowej emisji gazów cieplarnianych netto w 2050 r., oddzielenie wzrostu gospodarczego od zużycia zasobów oraz zapewnienie, że wszyscy obywatele i kraje Unii Europejskiej nie zostaną wykluczeni z procesu zmian ani płynących z nich korzyści (Komisja Europejska 2025).

Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny. W części teoretycznej przedstawiono istotę transformacji gospodarczej ze szczególnym uwzględnieniem zmian, jakie nastąpiły na polskim rynku pracy. Podjęto również dyskusję na temat zmian społeczno-gospodarczych w województwie śląskim w kontekście zmian ustrojowych po 1989 r. oraz teorii restrukturyzacji. Rozważania te uzupełniono o ocenę kształtowania się produktu krajowego brutto oraz produkcji przemysłu w województwie śląskim. W dalszej części artykułu przedstawiono najważniejsze ustalenia dotychczasowych badań empirycznych w zakresie transformacji i rynku pracy w województwie śląskim oraz osadzono niniejsze rozważania na gruncie teoretycznym, odwołując się do idei sprawiedliwej transformacji oraz koncepcji miasta kurczącego się. Część empiryczna poświęcona została ocenie sytuacji na rynku pracy w województwie śląskim w kontekście zmian po 1989 r., a także roli Funduszu na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji² w łagodzeniu negatywnych skutków zmian społeczno-gospodarczych w tym regionie. Rozważania zakończono dyskusją oraz podsumowaniem, w którym zaprezentowano najważniejsze wnioski z przeprowadzonego badania.

3.2. Transformacja gospodarcza i zmiany na rynku pracy w Polsce

Proces transformacji gospodarczej dotyczy wielu istotnych obszarów gospodarki, pociągając za sobą zmiany w niemal każdym aspekcie życia społeczeństwa (Miszewski 2012). Głównym celem transformacji gospodarczej jest efektywne zarządzanie zasobami w gospodarce oraz umocnienie gospodarki wolnorynkowej (Miszewski 2012). Zgodnie z teorią systemów ekonomicznych, transformacja gospodarcza tworzy nowe zasady funkcjonowania podmiotów gospodarczych, w szczególności w odniesieniu do trybu dokonywania decyzji ekonomicznych, a także dominującego rodzaju własności w kontekście zmiany praw własności, zmiany typów własności oraz zmiany struktury własnościowej (Bałtowski 2011; Wilkin 2017).

Poza koniecznością przeprowadzenia zmian o charakterze ekonomicznym, instytucjonalnym i ustrojowym, istotnym elementem transformacji gospodarczej są również działania na rzecz akceptacji wprowadzanych zmian przez członków społeczeństwa. Powstanie społeczeństwa obywatelskiego jest często uważane za warunek udanej transformacji (Marody 2011). Rola i znaczenie społeczeństwa

² Fundusz na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji to instrument finansowany w ramach polityki spójności, którego celem jest zapewnienie wsparcia obszarom dotkniętym poważnymi wyzwaniami społeczno-gospodarczymi, które są wynikiem dążenia do osiągnięcia neutralności klimatycznej. Fundusz ten ma również ułatwić realizację celów Europejskiego Zielonego Ładu zakładającego neutralność klimatyczną Unii Europejskiej do 2050 r. (Gouardères 2025).

obywatelskiego w procesie transformacji wynika przede wszystkim z możliwości rozwiązywania wspólnych problemów społecznych, inicjowania aktywności obywateli czy kształtowania ładu społecznego (Sasinowski 2012; Jasnosz 2020). Szczególnie dotkliwymi problemami związanymi z transformacją gospodarczą są te odnoszące się do zmian na rynku pracy. Rozumie się przez to przede wszystkim znaczące przemiany społeczno-gospodarcze na rynku pracy, które prowadzą do ujawnienia się bezrobocia ukrytego i tym samym do zwolnień – w szczególności tych pracowników, którzy są nieefektywni (Winiecki 2012; Jarosz-Nojszewska 2018). Mimo wzrostu bezrobocia na początku transformacji gospodarczej w latach 1994–1996 zaobserwowano korzystne zmiany na rynku pracy w Polsce, wyrażające się w poprawie standardu życia społeczeństwa czy tworzeniu się nowych miejsc pracy (Adamowicz 2022). Jednakże pod koniec XX w. ponownie doszło do wyhamowania tempa wzrostu gospodarczego i tym samym sytuacja na rynku pracy pogorszyła się na skutek m.in. procesu studzenia gospodarki kraju (Adamowicz 2022). Ponowna poprawa nastąpiła po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. (Adamowicz 2022).

Zaistniałe na skutek transformacji gospodarczej przemiany społeczno-gospodarcze przyczyniają się również do istotnych przeobrażeń w strukturze zatrudnienia, związanych przede wszystkim ze wzrostem popytu na wysoko wykwalifikowanych pracowników (Winiecki 2012). Z jednej strony zmiany te prowadzą do większego popytu na usługi edukacyjne i wzrostu poziomu wykształcenia społeczeństwa, z drugiej jednak – na rynku pracy zauważalny jest coraz większy deficyt pracowników o wykształceniu zawodowym (Szczucka i in. 2019). Istotne zmiany na rynku pracy wynikające z transformacji gospodarczej związane są także z formami zatrudnienia oferowanymi pracownikom przez pracodawców. W szczególności obserwuje się rosnące znaczenie elastycznych form zatrudnienia, takich jak: umowy cywilnoprawne, umowy o pracę na czas określony, samozatrudnienie czy praca tymczasowa (Knapińska 2015; Adamowicz 2022).

Podsumowując, transformacja gospodarcza spowodowała wiele istotnych zmian na rynku pracy w Polsce. Te najważniejsze obejmują w szczególności takie aspekty jak: powstanie (w miarę) wolnego rynku pracy, na którym pracodawcy kierują się efektywnością, zauważalny proces wycofywania się państwa z normowania zatrudnienia i płac, reformy związane z prywatyzacją przedsiębiorstw, wzrost liczby osób posiadających wyższe wykształcenie, wzrost popytu na pracowników wykwalifikowanych, początkowy gwałtowny spadek ofert pracy i wzrost bezrobocia, a także przekształcenie rynku pracobiorcy w rynek pracodawcy (Krzętowska, Jagodziński 2016).

3.3. Zmiany społeczno-gospodarcze w województwie śląskim w kontekście zmian po 1989 r.

Wraz z upadkiem systemu komunistycznego³ w całej Polsce rozpoczął się proces przechodzenia z gospodarki centralnie sterowanej w stronę wolnego rynku. Transformacja gospodarcza ma szczególne znaczenie w przypadku regionów relatywnie mocno uprzemysłowionych, takich jak województwo śląskie. Stanowiło ono wówczas najbardziej uprzemysłowiony region w Polsce, który borykał się jednak z problemami związanymi z niegospodarnością oraz nierentownością zakładów przemysłowych, co oznaczało, że nieuniknione będą procesy restrukturyzacyjne (Kotlorz, Jarus 2020). W kontekście restrukturyzacji⁴ regionów górniczych działania te odnoszą się do istotnej zmiany struktury gospodarczej tych terenów. Głównymi celami restrukturyzacji na poziomie mezoekonomicznym są w perspektywie krótkookresowej zapewnienie przetrwania sektorom i przedsiębiorstwom w regionie, natomiast w długim okresie – zapewnienie rozwoju dla tychże sektorów i przedsiębiorstw (Rybarz 2021). W województwie śląskim restrukturyzacja obejmowała górnictwo, przemysł ciężki (w szczególności hutnictwo) oraz energetykę. Skutkiem tego była redukcja zatrudnienia oraz pojawienie się nadmiarowych mocy produkcyjnych w tych sektorach (Bukowski i in. 2018: 19).

Pod koniec lat 80. w Polsce działało 70 czynnych kopalń, a 3 były w budowie. W Górnośląskim Zagłębiu Węglowym funkcjonowało 65 kopalń (wraz z kopalnią Budryk w budowie), w Dolnośląskim Zagłębiu Węglowym – 4 kopalnie, a w Lubelsko-Chełmskim Zagłębiu – 1 kopalnia. Transformacja górnictwa rozpoczęła się w 1989 r. od likwidacji pięciu Przedsiębiorstw Eksploatacji Węgla, a wkrótce potem również Wspólnoty Węgla Kamiennego (Bednorz 2024). W kwietniu 1990 r. kopalnie przekształcono w samodzielne przedsiębiorstwa, które miały działać na zasadach rynkowych w celu poprawy efektywności ekonomicznej. Jednak plan ten zakończył się niepowodzeniem – indywidualne kopalnie nie były przygotowane do funkcjonowania w realiach wolnorynkowych, a ich efektywność pozostała na bardzo niskim poziomie (Bednorz 2024: 130–131). W związku z dominującym

³ System komunistyczny w Polsce obowiązywał w latach 1944/1945–1989 i niezależnie od późniejszych modyfikacji modelu „realnego socjalizmu” opierał się na pięciu następujących podstawach: partia komunistyczna była jedyną siłą polityczną kierującą państwem, pełna kontrola partii rządzącej nad kluczowymi obszarami życia społeczno-gospodarczego, likwidacja własności prywatnej poza rolnictwem oraz centralizacja wszystkich zasobów, stosowanie policyjnych represji i terroru wobec przeciwników politycznych oraz prowadzenie masowej i centralnej propagandy (Wrona 2010: 37, 45–46).

⁴ Procesy restrukturyzacyjne w ekonomii odnoszą się do działań o charakterze finansowym (np. restrukturyzacja kapitału) lub reorganizacji sektora działalności gospodarczej bądź przedsiębiorstw (Bukowski i in. 2018: 19).

znaczeniem województwa śląskiego w kontekście funkcjonowania branży górniczej, a zatem również jej reformowania, zbadanie konsekwencji tych procesów na płaszczyźnie społecznej oraz gospodarczej wydaje się interesujące.

Transformacja Polski w kierunku gospodarki rynkowej znacząco wpłynęła, jak opisano wyżej, na funkcjonowanie górnictwa węgla kamiennego. W czasach PRL górnictwo było uprzywilejowanym sektorem o silnej pozycji, jednak w gospodarce wolnorynkowej ujawniły się liczne problemy, takie jak nadmierne wydobycie, wysokie zatrudnienie, duże koszty eksploatacji oraz potrzeba znacznych dotacji. W latach 1989–2010 odnotowano znaczące zmiany: wydobycie spadło o 57% (z 177 mln ton do 76 mln ton), zatrudnienie zmniejszyło się o 73% (z 415,7 tys. do 113 tys.), a liczba kopalń zmniejszyła się o 59%, tj. z 70 do 29 (Tkocz, Heder 2012: 135).

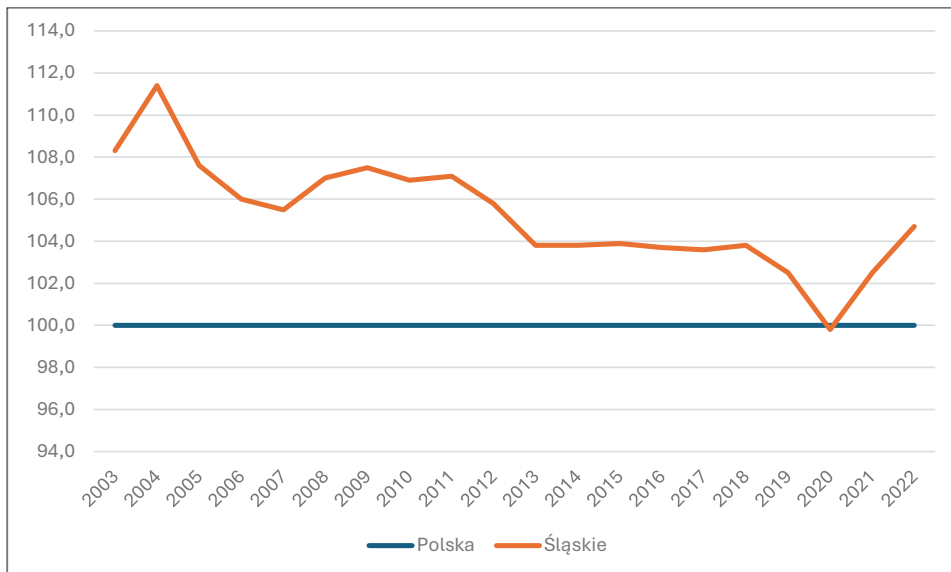
W efekcie pojawiły się problemy społeczne obejmujące konieczność przekwalifikowania pracowników oraz kwestie związane ze zmianami mentalnościowymi wśród mieszkańców regionów górniczych. Likwidacja kopalń oznaczała dla górników koniec ich unikalnego świata, obejmującego nie tylko miejsce pracy, ale także lokalną społeczność, której tożsamość była ściśle powiązana z funkcjonowaniem dużych zakładów przemysłowych. Te społeczności, często odizolowane społecznie i przestrzennie, nawet w dużych miastach funkcjonowały jako odrębne enklawy skoncentrowane wokół kopalni (Bukowski i in. 2018: 19). Kopalnia pełniła tam rolę nie tylko głównego pracodawcy, ale także dostawcy infrastruktury – zapewniała mieszkania, szkoły, obiekty sportowe oraz wydarzenia kulturalne. Praca w kopalni tworzyła unikalny etos zawodowy. Codzienne życie górników przeplatały relacje zawodowe, sąsiedzkie i rodzinne, tworząc specyficzną więź społeczną. Podsumowując, zamknięcie kopalni nie oznacza jedynie utraty pracy – prowadzi do rozpadu całej społeczności górniczej. Powoli degraduje się infrastruktura, istnienie szkół górniczych przestaje mieć sens, a górnicy tracą zarówno zatrudnienie, jak i prestiż związany z ich zawodem. Symbolem opisywanych zjawisk na analizowanym obszarze stał się Bytom, szczególnie dzielnica Bobrek, której główną osią działalności społeczno-gospodarczej było właśnie górnictwo (Trembaczowski 2021: 14–15).

W ciągu ostatnich dekad obserwuje się, że region zdecydowanie odchodzi od górnictwa, o czym świadczą dane statystyczne dotyczące produkcji sprzedanej przemysłu w kategorii górnictwa. W 1999 r. udział górnictwa i kopalnictwa w produkcji sprzedanej przemysłu województwa wynosił 19,3% (USK 2000). Natomiast w 2022 r. kategoria „Górnictwo i wydobywanie” stanowiła 11,8% produkcji sprzedanej przemysłu (USK 2023). Oprócz spadku produkcji w górnictwie obserwowany jest również spadek liczby pracujących w tym sektorze. Zatrudnienie w górnictwie w grudniu 2022 r. wyniosło 75 470 osób (ARP 2023), podczas gdy w 1999 r. było to 184 130 osób (USK 2000). Podobne wnioski w kontekście malejącego znaczenia węgla kamiennego nasuwają się przy ocenie

wielkości wydobycia tego surowca – w 1999 r. było to 105,6 mln ton (USK 2000), a w 2022 r. 76 mln ton (ARP 2023).

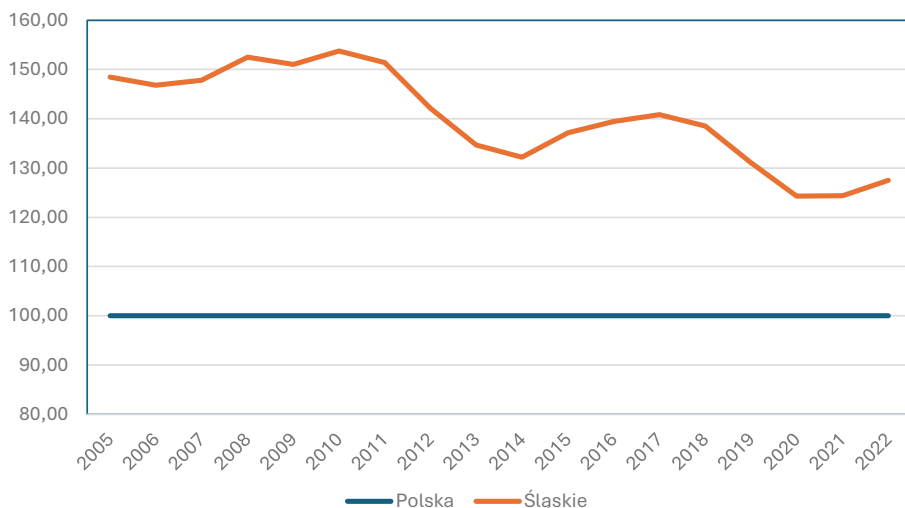
Równolegle do spadku znaczenia górnictwa w gospodarce województwa obserwuje się spadek produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca. Jeszcze na początku pierwszej dekady XXI w. województwo plasowało się zdecydowanie powyżej średniej krajowej, ale od 2004 r. obserwuje się utrzymujący się spadek tego wskaźnika, co przedstawione zostało na wykresie 1.

Istotna w kontekście badania kondycji gospodarczej województwa jest również ocena poziomu produkcji sprzedanej przemysłu na 1 mieszkańca. Kategoria ta obejmuje swoim zakresem cały przemysł w województwie, nie tylko górnictwo, a więc stanowi dobrą podstawę do porównania wyników województwa w odniesieniu do całego kraju. W tej kategorii, podobnie jak w poprzednio omawianej, również obserwuje się trend o charakterze spadkowym. Ostatnio najniższy poziom odnotowano w 2020 r., a więc w czasie rozprzestrzeniania się pandemii COVID-19, którego efektem było wyhamowanie gospodarek na całym świecie. W ostatnich latach udział województwa w produkcji sprzedanej przemysłu utrzymuje się na stabilnym poziomie, jednak nie sposób nie zauważyć, że w porównaniu do początku XXI w. obserwowany jest znaczny spadek jego znaczenia. Kształtowanie się omawianego wskaźnika przedstawia wykres 2.

Wykres 1. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca (Polska = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 12.11.2024).

Wykres 2. Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca (Polska = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 12.11.2024).

3.4. Transformacja i rynek pracy w województwie śląskim w kontekście dotychczasowych badań empirycznych

Jak już wskazano, transformacja gospodarcza w województwie śląskim przyczyniła się do restrukturyzacji tradycyjnego przemysłu, skutkując istotnymi zmianami w strukturze zatrudnienia oraz prowadząc do rozwoju sektora usług w tym regionie (Jadamus-Hacura, Melich-Iwanek 2016; Kotlorz, Jarus 2020). Dotychczas przeprowadzone badania empiryczne dotyczące regionalnego rynku pracy województwa śląskiego w kontekście transformacji po 1989 r. wskazują, że w latach 2009–2017, mimo iż zatrudnienie w sektorze usług w tym regionie rosło, dane dotyczące sekcji „górnictwo i wydobywanie kopalin” nadal odzwierciedlały przestarzałą strukturę przemysłu w województwie śląskim (Kotlorz, Jarus 2020). Warto jednak podkreślić, że z badań M. Hadaś-Dyduch (2024) wynika, że sektor przemysłowy, wciąż istotny w województwie śląskim, zyskał nową dynamikę dzięki automatyzacji i inwestycjom w nowe technologie. Co szczególnie interesujące, mimo iż w latach 2014–2019 zanotowano wzrost zatrudnienia w badanym regionie zarówno w tradycyjnych sektorach przemysłu, jak i w usługach (przede wszystkim w branżach takich jak: IT, usługi biznesowe, logistyka), jeśli chodzi o okres po pandemii COVID-19, sektor przemysłu odnotował znacznie mniejsze straty w porównaniu do sektorów usługowych (Hadaś-Dyduch 2024).

Dotychczasowe badania poświęcone województwu śląskiemu wskazują również, że całkowita dekarbonizacja (rezygnacja z węgla kamiennego) spowoduje dalsze istotne zmiany w profilu społeczno-gospodarczym tego regionu, w szczególności w odniesieniu do rynku pracy (Frankowski i in. 2020).

Biorąc pod uwagę kształtowanie się sytuacji na rynku pracy w województwie śląskim w kontekście zmian demograficznych, należy podkreślić, że głównym zagrożeniem dla tego lokalnego rynku pracy są w szczególności spadek liczby ludności oraz spadek aktywności zawodowej kobiet. Problemy te w dalszych latach mogą narastać, zwłaszcza w obliczu konieczności wygaszania wydobywania węgla kamiennego (Melich-Iwanek 2022), choć pewnym czynnikiem łagodzącym te zmiany może być również napływ pracowników z zagranicy (Trzpiot 2020). Ponadto wskazano, że w kontekście zmian demograficznych rozwój lokalnych rynków pracy będzie w dużym stopniu zależał od kultury współdziałania opartej na zaufaniu wśród społeczności lokalnej (Marszowski 2019). W odniesieniu do osób młodych na rynku pracy (w wieku 15–24 lata) badanie ankietowe przeprowadzone w jednym z miast województwa śląskiego, tj. w Siemianowicach Śląskich, wskazało, że głównym problemem lokalnego rynku pracy dla młodych pracowników jest brak odpowiedniego doświadczenia zawodowego i kompetencji, które są wymagane przez pracodawców. Co więcej, mimo iż osoby młode dostrzegają konieczność zwiększania swoich umiejętności i kwalifikacji zawodowych, względnie rzadko biorą udział w programach szkoleniowych finansowanych m.in. z Europejskiego Funduszu Społecznego (Kaczmarczyk 2023).

Należy podkreślić, że potencjalne niepowodzenia w zakresie sprawiedliwej transformacji mogą prowadzić do dalszych problemów demograficznych (związanych w szczególności z dalszym starzeniem się ludności oraz spadkiem liczby mieszkańców). Dlatego też w literaturze przedmiotu podkreśla się istotną rolę idei sprawiedliwej transformacji w łagodzeniu skutków społecznych i gospodarczych związanych z restrukturyzacją oraz wsparcia społeczności lokalnych poprzez inwestycje w nowe kompetencje i miejsca pracy (Drobniak 2023: 58–59, 75–76, 131–132).

Co więcej, przemiany społeczne i gospodarcze, jakie nastąpiły i wciąż mają miejsce w województwie śląskim, ściśle wiążą się również z koncepcją miasta kurczącego się (*shrinking city*)⁵, opisującą proces wyludniania się miast. Badania empiryczne wskazują, że województwo śląskie obok województwa dolnośląskiego cechowało się najwyższym wskaźnikiem kurczenia się miast w latach 2017–2021, czego przyczyną upatruje się w szczególności w przejściu z gospodarki

⁵ Mimo iż w literaturze nie zaproponowano dotychczas ujednoliconej definicji koncepcji miasta kurczącego się, najczęściej zakłada ona proces wyludniania się miast w odniesieniu do takich czynników jak: starzenie się populacji, transformacje gospodarcze, bezrobocie, czynniki związane z rynkiem nieruchomości (Wichowska 2023).

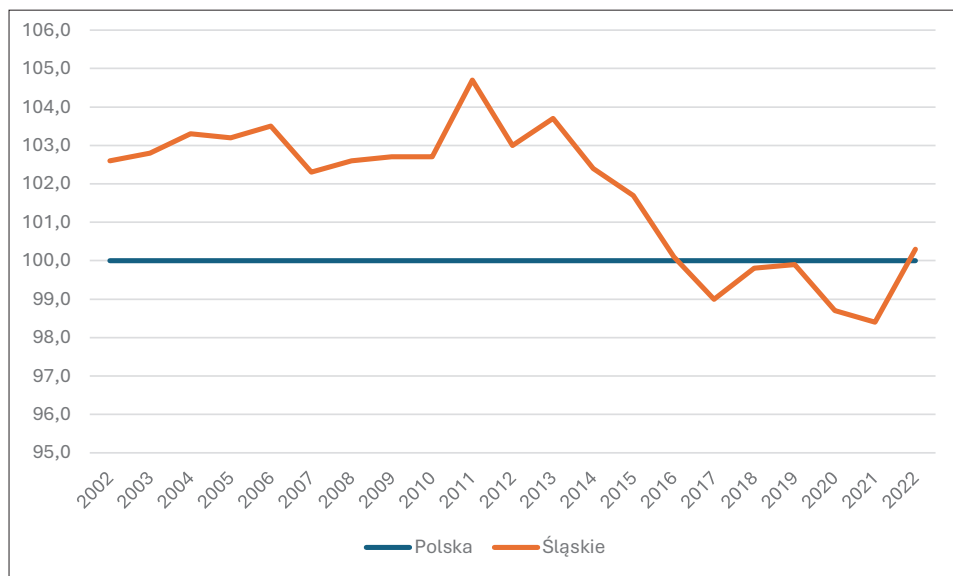
centralnie planowanej na rynkową i związanych z tym zmianach gospodarczych i społecznych (Wichowska 2023).

Jak wskazano wcześniej, województwo śląskie to jeden z najbardziej uprzemysłowionych regionów w Polsce, co jest konsekwencją dynamicznego rozwoju górnictwa, ale też hutnictwa, energetyki i innych sektorów tradycyjnego przemysłu (Kotlorz, Jarus 2020). Aktualność i istotność podejmowanej problematyki wynika również z faktu, że stopniowe odchodzenie od górnictwa, hutnictwa i innych sektorów ciężkiego przemysłu będzie połączone z coraz szerszą działalnością badawczo-rozwojową (Bukowski i in. 2018), co nie pozostanie również bez wpływu na sytuację na regionalnym rynku pracy i będzie prowadziło w szczególności do rozwoju sektora nowoczesnych usług biznesowych (Kotlorz, Jarus 2020). Transformacja gospodarcza spowodowała przede wszystkim istotne zmiany strukturalne na rynku pracy w województwie śląskim, zapoczątkowując przekształcenia struktury zatrudnienia, które będą trwać jeszcze wiele lat (Kotlorz 2004; Kotlorz, Jarus 2020; Hadaś-Dyduch 2024: 11). Pozwala to sformułować tezę, że województwo śląskie odchodzi od górnictwa, jednakże jest to proces, który – mimo iż zapoczątkowany został w okresie transformacji – będzie kontynuowany, istotnie kształtując sytuację na rynku pracy w kolejnych latach.

Podsumowując, dotychczasowe badania nad wpływem transformacji po 1989 r. na rynek pracy w województwie śląskim koncentrowały się głównie na identyfikacji kluczowych uwarunkowań strukturalnych i społecznych regionu, które wpływają na jego specyfikę gospodarczą i generują szereg wyzwań dla efektywnego funkcjonowania rynku pracy, w tym związanych z restrukturyzacją przemysłu, zmianami demograficznymi oraz transformacją sektorową. Jednocześnie widoczny jest niedobór badań dotyczących rynku pracy w województwie śląskim, które obejmowałyby nie tylko ocenę jego aktualnej sytuacji, ale również odnosiły się do szerszego kontekstu przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w regionie po 1989 r. oraz analizowały możliwe instrumenty wsparcia wobec wyzwań pojawiających się na tym rynku. Niniejsze badanie stanowi próbę wypełnienia tej luki poprzez ocenę aktualnej sytuacji na rynku pracy w województwie śląskim oraz przemian gospodarczych i społecznych, jakie zaszły w regionie w wyniku transformacji po 1989 r., z uwzględnieniem roli instrumentów wsparcia oferowanych w ramach programów europejskich w obliczu pojawiających się wyzwań w tym regionie. Podkreślić należy, że w kontekście wyzwań związanych z odchodzeniem od przemysłu ciężkiego i dekarbonizacją województwa śląskiego ocena zmian na tym rynku pracy ma istotne znaczenie również dla procesu sprawiedliwej transformacji.

3.5. Rynek pracy w województwie śląskim w kontekście zmian po 1989 roku – analiza empiryczna

Przeciętne wynagrodzenie brutto w województwie, podobnie jak dwa poprzednio analizowane wskaźniki, wykazuje tendencję spadkową w porównaniu do pierwszej dekady XXI w. W 2011 r. średnie wynagrodzenie w województwie plasowało się na poziomie niemal 5% ponad średnią w kraju. Jednak od tego czasu przeciętne wynagrodzenie zaczęło generalnie spadać (z niewielkimi wzrostami), aż do 2021 r., kiedy to wyniosło ok. 98% średniej krajowej. Na wynagrodzenia w województwie składają się dochody wszystkich mieszkańców, jednak spadek przeciętnej wynagrodzenia przypada na okres zmniejszania zatrudnienia w górnictwie, które charakteryzuje się wysokimi wynagrodzeniami (Frankowski i in. 2020: 21). Wraz ze spadkiem znaczenia górnictwa zmniejsza się popyt na usługi przedsiębiorstw branży okołogórnicznej, co mogło przyczynić się do zmian w poziomie wynagrodzeń przedstawionych na wykresie 3. Dodać należy, że prezentowane dane odnoszą się do całego województwa, w którego strukturze można znaleźć przykłady miast o skrajnie odmiennej sytuacji. Przykładowo w Katowicach w 2022 r. średnie wynagrodzenie było wyższe o ok. 20% niż w Polsce, natomiast w Świętochłowicach oddalonych o kilka kilometrów od Katowic średnie wynagrodzenie było już o ok. 15% niższe niż w kraju (GUS (BDL), dostęp: 12.11.2024). W przypadku tych dwóch miast różnica w poziomie wynagrodzeń wynika przede wszystkim z uwarunkowań strukturalnych. Katowice będące stolicą województwa przyciągają znaczną część inwestycji oraz stanowią największy ośrodek miejski w regionie, co przyczynia się do powstawania miejsc pracy również poza sektorem przemysłu. Świętochłowice natomiast od lat borykają się z problemem niskich wynagrodzeń, ubytku miejsc pracy (głównie w przemyśle) oraz bezrobocia (Frankowski i in. 2020: 19–24).

Wykres 3. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej (Polska = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 12.11.2024).

Mimo zmian zachodzących w strukturze gospodarczej regionu, których główną przyczyną jest transformacja, struktura zatrudnienia na przestrzeni ostatnich lat pozostaje względnie stabilna. W 2009 r. 4,33% zatrudnionych pracowało w sektorze I (rolnictwo), 37,9% w sektorze II (przemysł i budownictwo), a 57,77% w sektorze III (usługi). W 2021 r. wartości wynosiły kolejno 2,26% w sektorze I, 35,8% w sektorze II oraz 61,94% w sektorze III (BDL). Szerszy kontekst zachodzących zmian widoczny jest natomiast podczas analizy poszczególnych sekcji danych sektorów. Ze względu na charakter pracy uwaga skupiona została na analizie sektora II.

W latach 2015–2021 w sektorze II doszło do zmian w udziale zatrudnienia w poszczególnych sekcjach. W 2015 r. w sekcji B (górnictwo i wydobywanie) udział zatrudnionych wynosił 16,2, podczas gdy w 2021 r. było to już zaledwie 12,9%. W tym samym czasie wzrósł natomiast udział zatrudnionych w sekcji C (przetwórstwo przemysłowe) – z 59,7% w 2015 r. do 62% w 2021 r. W badanym okresie udział zatrudnionych w sekcji B wykazywał stałą tendencję spadkową, podczas gdy udział zatrudnionych w sekcji C utrzymywał się na stabilnym poziomie ok. 62%, co przedstawia tabela 1. Zmiany te spowodowane zostały malejącym zapotrzebowaniem na węgiel przy jednoczesnym wzroście znaczenia wysokich technologii wykorzystywanych w przemyśle przetwórczym.

Tabela 1. Udział zatrudnionych w sekcji B i C w sektorze II w latach 2015–2021 w województwie śląskim

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Sekcja B	16,2%	14,8%	14,0%	13,7%	13,5%	13,2%	12,9%
Sekcja C	59,7%	61,4%	62,4%	62,3%	61,8%	61,8%	62,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 27.04.2025).

Wzrost znaczenia przetwórstwa przemysłowego w kontekście rozwoju gospodarczego regionu widoczny jest także przy analizie nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw. Na podstawie danych statystycznych Urzędu Statystycznego w Katowicach stworzono tabelę przedstawiającą udział nakładów inwestycyjnych w województwie śląskim ogółem, w sekcji B oraz w sekcji C w latach 2011–2023 (tab. 2). W 2011 r. udział nakładów w sekcji B wynosił 16,4%, a w 2023 r. 18,7%. Znacznie większy wzrost udziału nakładów odnotowano natomiast w przypadku sekcji C. Wzrósł on o 8 pkt proc. z poziomu 39,5% w 2011 r. do 47,5% w 2023 r. Prowadzi to do wniosku, że obecnie głównym czynnikiem rozwoju przemysłowego województwa śląskiego jest przetwórstwo przemysłowe. Górnictwo natomiast traci na znaczeniu, ponieważ inwestycje w ten sektor stają się coraz mniej istotne w kontekście nakładów inwestycyjnych ogółem. Dokonana analiza nakładów inwestycyjnych wskazuje tym samym, że region przechodzi transformację, z którą wiąże się konieczność przekwalifikowania pracowników.

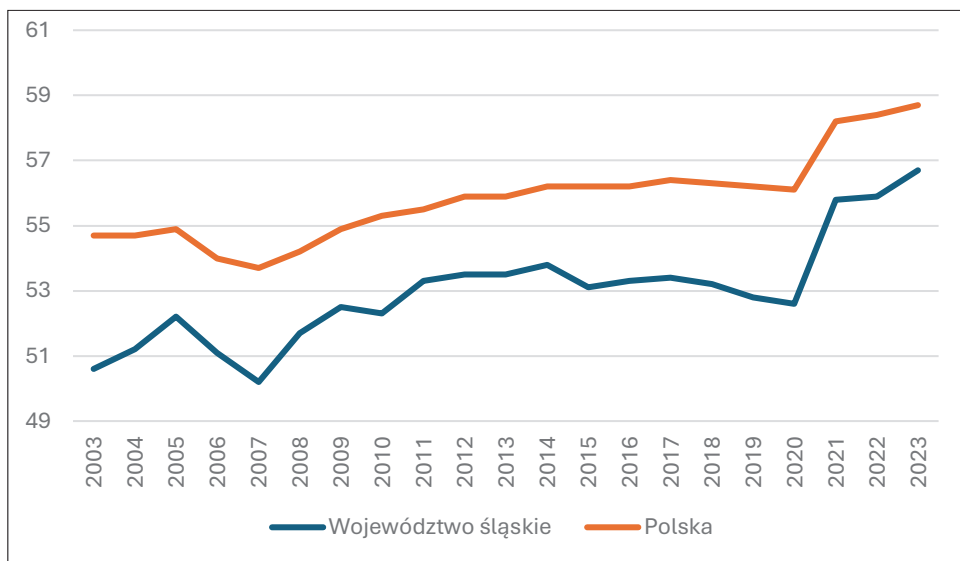
Tabela 2. Udział nakładów inwestycyjnych w sekcji B i C w nakładach ogółem w województwie śląskim w latach 2011–2023

	2011	2017	2023
Ogółem	100%	100%	100%
Sekcja B	16,4%	12,5%	18,7%
Sekcja C	39,5%	45,2%	47,5%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Katowicach.

Z perspektywy analizy rynku pracy istotne jest zbadanie współczynnika aktywności zawodowej w województwie śląskim w porównaniu do Polski. Współczynnik ten informuje o stosunku zasobu siły roboczej (tj. osób w wieku produkcyjnym, gotowych i zdolnych do podjęcia pracy na zasadach rynkowych) do ludności w wieku produkcyjnym. Wśród czynników wpływających na jego wielkość można wymienić przykładowo możliwość znalezienia pracy odpowiadającej kompetencjom pracownika czy skłonność do poszerzania kompetencji (Gaura 2017). W latach 2003–2023 w obu przypadkach wskaźnik wykazywał tendencję wzrostową. Wzrost w województwie śląskim wyniósł nieco ponad 6 pkt proc.,

podczas gdy w Polsce wyniósł 4 pkt proc. Oznacza to, że mimo wciąż widocznej różnicy województwo śląskie zmniejsza dystans do krajowej średniej. Przyczyniła się do tego restrukturyzacja regionu. Wraz z postępującą transformacją sytuacja ulegała poprawie, co potwierdza wciąż zmniejszająca się różnica względem średniej w kraju. Współczynnik aktywności zawodowej w województwie śląskim oraz w Polsce przedstawiony został na wykresie 4.

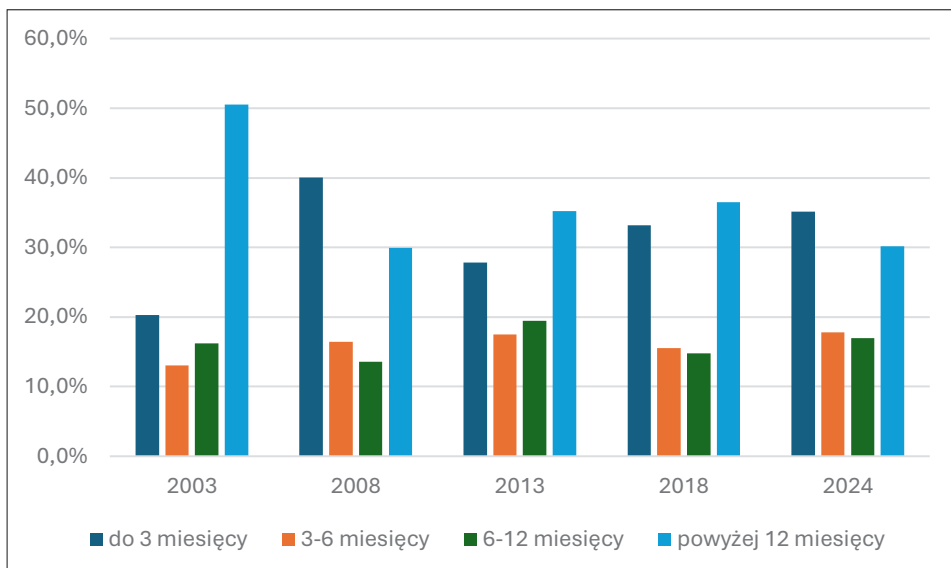

Wykres 4. Współczynnik aktywności zawodowej w województwie śląskim oraz w Polsce w latach 2003–2023

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 26.04.2025).

Dokonując oceny rynku pracy na badanym obszarze, warto przyjrzeć się również bezrobociu ze względu na czas pozostawania bez pracy oraz ze względu na wykształcenie. W przypadku pierwszej kategorii należy zwrócić uwagę, że w szczególnie niekorzystnym położeniu znajdują się osoby długotrwale bezrobotne, tj. takie, które bezskutecznie poszukują pracy przez ponad rok. Trudność w znalezieniu pracy wynika najczęściej z niedostatecznych kwalifikacji, niewielkiej motywacji do podjęcia pracy czy niechęci pracodawców do zatrudniania osób długotrwale pozostających poza rynkiem pracy (Niewiadomska 2017). W województwie śląskim w analizowanym okresie obejmującym lata 2003–2024 zaobserwowano spadek udziału osób pozostających bez pracy przez dłużej niż 12 miesięcy w ogóle bezrobotnych (w 2003 r. udział ten wynosił nieco ponad 50%, natomiast w 2024 było to już jedynie 30%). Można to uznać za zjawisko korzystne, wskazujące na poprawę sytuacji na rynku pracy w ostatnich latach. W tym samym okresie

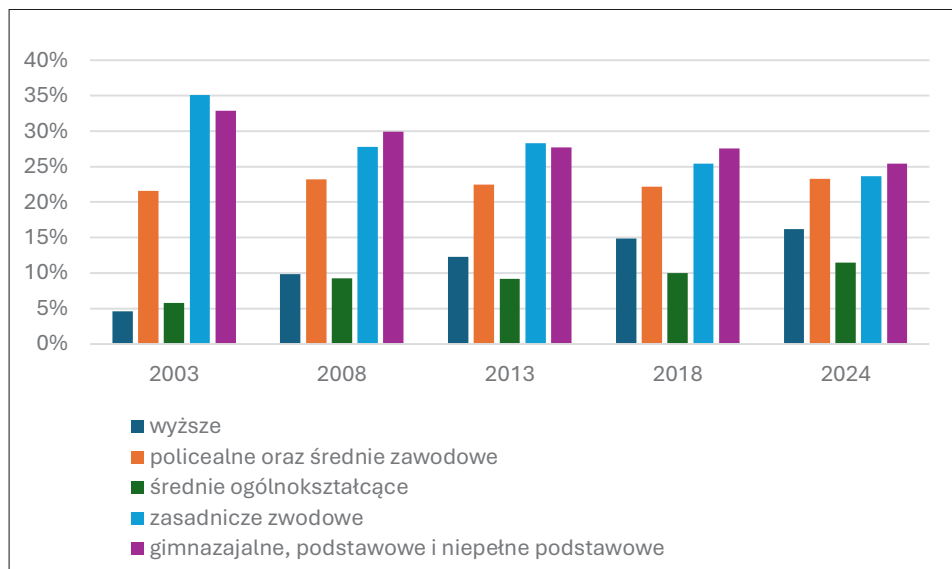
zanotowano natomiast wzrost udziału bezrobotnych pozostających bez pracy do 3 miesięcy. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w zwiększeniu elastyczności rynku pracy oraz większej mobilności pracowników. Dane przedstawiające udział poszczególnych kategorii bezrobotnych przedstawiono na wykresie 5.

Wykres 5. Udział bezrobotnych według czasu pozostawania bez pracy w ogóle bezrobotnych w województwie śląskim w latach 2003–2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 26.04.2025).

Pozostając przy tematyce struktury bezrobotnych, analizie poddane zostały udziały poszczególnych grup bezrobotnych według wykształcenia przedstawione na wykresie 6. W latach 2003–2024 na dość stabilnym poziomie utrzymał się udział osób z wykształceniem policealnym lub średnim zawodowym w ogóle bezrobotnych. Widoczne zmiany zaszły natomiast w kategorii osób z wyższym wykształceniem oraz z wykształceniem zasadniczym zawodowym/branżowym. Udział tej pierwszej grupy w ogóle bezrobotnych w trakcie badanego okresu wzrósł z poziomu około 5% do ponad 15%. Druga kategoria odnotowała natomiast spadek z poziomu 35% do około 24%. Te zmiany spowodowane zostały przez szereg naderających na siebie w ostatnich latach czynników. Wśród nich najistotniejsze to upowszechnienie się szkolnictwa wyższego (prowadzące często do niedopasowania kompetencji absolwentów do wymagań pracodawców), mniejsze zainteresowanie szkołami zawodowymi przy jednoczesnym wzroście popytu w zawodach technicznych (Dziechciarz-Duda, Przybysz 2014). Oznacza to, że w najbliższych latach wyzwaniem, z którym będzie musiał zmierzyć się rynek pracy w województwie śląskim, jest niedopasowanie kompetencji pracowników do potrzeb pracodawców.

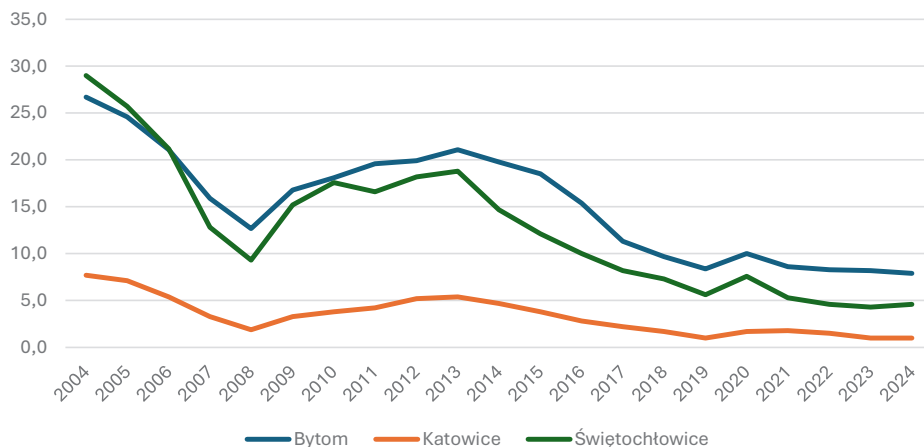
Wykres 6. Udział bezrobotnych według wykształcenia w ogóle bezrobotnych w województwie śląskim w latach 2003–2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 26.04.2025).

Województwo śląskie od pewnego czasu zмага się również z problemami natury społecznej oraz gospodarczej będącymi pokłosiem dynamicznych zmian zachodzących w branży górniczej. Szczególnie niekorzystne dla regionu jest pogłębianie się różnic w poziomie rozwoju poszczególnych miast województwa, niejednokrotnie znajdujących się niemal bezpośrednio obok siebie. Widoczne jest to na omawianym wcześniej przykładzie Świętochłowic oraz Katowic, ale ten sam problem dotyczy także miast takich jak Bytom, Mysłowice czy Tychy, w których również obserwuje się ubytek miejsc pracy (GUS (BDL), dostęp: 12.11.2024). W obliczu przedstawionych problemów dotyczących regionu znajdującego się w procesie transformacji dalszą część artykułu poświęcono działaniom, które są lub będą podejmowane w celu minimalizowania negatywnych skutków restrukturyzacji.

Zanim jednak przedstawione zostaną konkretne działania, szczególną uwagę należy zwrócić na doniosły, niewątpliwie negatywny skutek przeprowadzonych reform, a mianowicie względną wysoką stopę bezrobocia rejestrowanego w poszczególnych miastach województwa śląskiego wiele lat po zainicjowaniu transformacji. Ocenie poddano stopę bezrobocia w latach 2004–2024 w trzech miastach regionu: Katowicach, Bytomiu oraz Świętochłowicach. Stolicę województwa w najmniejszym stopniu dotknął problem wysokiej stopy bezrobocia. Inaczej było w przypadku Bytomia oraz Świętochłowic. W tych dwóch miastach

wysoka stopa bezrobocia utrzymywała się przez długi czas i wciąż widoczna jest znaczna dysproporcja w stosunku do Katowic. W 2024 r. w Bytomiu stopa bezrobocia była niemal 8-krotnie wyższa, a w Świętochłowicach ponad 4-krotnie wyższa niż w przypadku stolicy województwa. Dane dotyczące stopy bezrobocia zostały przedstawione na wykresie 7.

Wykres 7. Stopa bezrobocia rejestrowanego w poszczególnych miastach w latach 2004–2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (BDL) (dostęp: 26.02.2025).

3.6. Rola Funduszu na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji w łagodzeniu negatywnych skutków zmian społeczno-gospodarczych

Wieloletnie ramy finansowe Unii Europejskiej na lata 2021–2027 zakładają nowe źródło finansowania dla państw członkowskich, które w sposób szczególny dotknięte zostaną transformacją energetyczną w ramach Zielonego Ładu. Jest to Fundusz na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST), w którym do dyspozycji jest 17,5 mld EUR⁶ (Komisja Europejska b.d. b, dostęp: 6.12.2024), z czego Polska otrzyma 3,5 mld EUR¹ (Komisja Europejska 2022a, dostęp: 6.12.2024).

Środki finansowe w ramach FST są elementem mechanizmu sprawiedliwej transformacji (JTM), czyli narzędzia, które ma służyć wsparciu państw członkowskich w transformacji. W latach 2021–2027 w ramach JTM przekazane zostanie ok. 55 mld EUR na łagodzenie skutków w najbardziej zagrożonych regionach. Poza FST na jego całość składa się dodatkowo system sprawiedliwej transformacji w ramach InvestEU oraz nowy instrument pożyczkowy na rzecz sektora publicznego (Komisja Europejska b.d. a, dostęp: 6.12.2024).

⁶ W cenach z 2018 r.

Podstawą do wypłaty środków w ramach FST jest opracowanie Terytorialnych Planów Sprawiedliwej Transformacji (TPST). Zawierają one informacje dotyczące obszarów wymagających wsparcia w przeciwdziałaniu skutkom transformacji energetycznej. Państwa członkowskie, przy współpracy z partnerami, określają, jakie cele planują osiągnąć do 2030 r. i w jaki sposób chcą to zrobić (Komisja Europejska 2022a, dostęp: 6.12.2024). W Polsce opracowano TPST dla pięciu województw: śląskiego, wielkopolskiego, dolnośląskiego, łódzkiego i małopolskiego. Wszystkie te obszary zostały uznane za najbardziej zagrożone odczuwaniem negatywnych skutków transformacji (Komisja Europejska 2022b, dostęp: 6.12.2024).

Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego 2030 przyjęto Uchwałą Zarządu Województwa Śląskiego Nr 2326/383/VI/2022 z dnia 21 grudnia 2022 r. Objęto nim 7 podregionów województwa: katowicki, bytomski, sosnowiecki, gliwicki, tyski, rybnicki i bielski. Do każdego z nich przypisano wyzwania o charakterze społecznym, gospodarczym czy środowiskowym oraz określono szereg potrzeb, które obejmują m.in. konieczność przekwalifikowania pracowników czy rewitalizacji terenów zdegradowanych.

Górnośląskie Zagłębie Węglowe (GZW), jako najbardziej narażone na skutki dekarbonizacji, wymaga szczególnej uwagi oraz podejmowania szeregu zadań. Odniesiono się do tego na początku TPST, gdzie określono, że działania planowane w ramach FST nie wystarczą, aby osiągnąć cele klimatyczne Unii Europejskiej. Zasygnalizowano jednocześnie, że władze województwa podejmują kroki w stronę osiągnięcia postawionych celów wynikających z innych dokumentów, jak np. Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie (Uchwała Nr VI/24/1/2020 Sejmiku Województwa Śląskiego). Równolegle obowiązują dokumenty, na podstawie których podejmowane są działania w sferze poprawy efektywności energetycznej oraz rozwoju odnawialnych źródeł energii (TPST 2022: 5).

Pomoc w ramach TPST w województwie śląskim obejmuje 7 podregionów. Rozmiar udzielanego wsparcia uzależniony jest od stopnia narażenia na efekty eksploatacji złóż węgla kamiennego (zarówno przestrzenne, jak i społeczne) czy wielkości miejscowości. Wskazuje się jednak, że nie są to jedyne kryteria, ponieważ ze względu na silne powiązania między gminami w tym regionie udzielenie wsparcia może okazać się niezbędne również w ościennych jednostkach osadniczych, które sklasyfikowano jako gminy tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Co więcej, w TPST znalazło się określenie „lokomotywa rozwoju” oznaczające ośrodek wzrostu, w którym identyfikuje się wysokie możliwości rozwoju przedsiębiorczości, nowych funkcji gospodarczych czy innowacji – dla tej grupy również przewidziano wsparcie. Wsparcie dla przedsiębiorstw w podregionach objętych TPST różnicowane jest ze względu na to, czy podmiot klasyfikowany jest jako MŚP, czy duże przedsiębiorstwo (TPST 2022: 17–18).

Tabela 3. Ramowe kwoty FST według celu operacyjnego

Cel operacyjny	Suma ramowej kwoty FST [mln EUR]
Atrakcyjne i efektywne kształcenie oraz podnoszenie kwalifikacji w podregionach górniczych	474
Efektywne wykorzystanie terenów przemysłowych na cele gospodarcze, środowiskowe i społeczne	433
Silna przedsiębiorczość podregionów górniczych	414,5
Zbilansowana energetyka rozproszona oparta na odnawialnych źródłach energii	300
Zdywersyfikowana oraz zasobo- i energooszczędna gospodarka	295,5
Innowacyjna gospodarka podregionów górniczych	135
Efektywny społecznie odpowiedzialny system zarządzania transformacją w podregionach górniczych	88,67
Kompleksowy system wsparcia społecznego aktywizujący mieszkańców podregionów górniczych	46
Efektywny system wzmacniający mobilność w podregionach górniczych	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznika nr 3 do Załącznika nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa nr 2326/383/VI/2022 z dnia 21 grudnia 2022 r.

Tabela 3 przedstawia w sposób uporządkowany kwoty, które mają być przeznaczane na działania w obrębie danego celu operacyjnego w ramach FST. Pierwsza w kolejności kategoria obejmuje swoim zakresem projekty, których przedmiotem jest m.in. wsparcie osób planujących powiązanie kariery zawodowej z zieloną⁷ czy cyfrową gospodarką⁸, upowszechnienie wysokiej jakości kształcenia zawodowego, komercjalizacja wiedzy poprzez staże, szkolenia praktyczne. Drugi cel obejmuje swoim zakresem przede wszystkim inwestycje w przywracanie terenom przemysłowym wartości użytkowej, usuwanie niebezpiecznych odpadów, zagospodarowanie i przygotowanie terenów przemysłowych pod działalność gospodarczą czy projektowanie koncepcji planistycznych. Trzeci element podkreśla silny nacisk, który został położony na konieczność kształtowania postaw

⁷ Zielona gospodarka rozumiana jako koncepcja skorelowana z paradygmatem zrównoważonego rozwoju, a zatem mająca na celu przede wszystkim ochronę środowiska, troskę o bioróżnorodność czy przeciwdziałanie zmianom klimatu (Adamowicz 2021).

⁸ Cyfrowa gospodarka oznaczająca wykorzystanie rozwiązań naukowo-technologicznych (np. Big Data, czyli rozwiązań służących analizie zbiorów danych) w sferze realnej gospodarki (Goliński 2018).

przedsiębiorczych u mieszkańców województwa śląskiego. W ramach tego celu można uzyskać wsparcie przy przeprowadzaniu projektów z zakresu innowacyjnej działalności gospodarczej wykorzystującej potencjał pracowników. Czwarty obszar obejmuje wsparciem programy dotyczące przede wszystkim inwestycji w odnawialne źródła energii. Zaliczane są do nich projekty wspierające energetykę rozproszoną (np. wzrost liczby prosumentów), budowę nowych instalacji odnawialnych źródeł energii czy magazynów energii. Piąta kategoria obejmuje głównie projekty dotyczące inwestycji w linie produkcyjne wykorzystujące mniejsze ilości surowców naturalnych, działające z wykorzystaniem technologii produkcji charakteryzujących się możliwie najmniejszym wpływem na środowisko.

Wśród beneficjentów FST dominują 4 kategorie podmiotów. Pierwszą z nich są jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki. Najczęściej biorą one na siebie zadania o charakterze stricte publicznym, dotyczące projektów z zakresu transformacji infrastrukturalnej i środowiskowej regionu oraz projektów z zakresu edukacji czy przekwalifikowania pracowników. Drugą grupą są przedsiębiorstwa, które wskazywane są jako beneficjenci przede wszystkim w przypadku projektów nastawionych na promowanie działalności innowacyjnej, neutralnej klimatycznie. Obok nich, często w tych samych kategoriach, pojawiają się instytucje otoczenia biznesu odpowiedzialne za wspieranie działań przedsiębiorców i promowanie ich działalności. Wspomnieć również należy, że wsparcie uzyskują także organizacje pozarządowe oraz jednostki naukowe, stanowią one jednak mniejszość w zestawieniu, a projekty, do których mogą się zgłaszać, są wyspecjalizowane w zakresie ich działalności (TPST 2022, załącznik 3). W dalszej części artykułu przedstawione zostały przykładowe projekty realizowane w ramach Funduszu na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji, których beneficjentami są jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorstwo oraz Muzeum Śląskie w Katowicach będące instytucją kultury współprowadzoną przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Analizie poddano projekty przygotowane przez różne kategorie podmiotów, aby podkreślić szeroki zakres adresatów.

Projekt „Rozwój energetyki rozproszonej opartej na odnawialnych źródłach energii”, który obejmuje gminę Tarnowskie Góry, Bobrowniki i Świerklaniec, zakłada trzy kluczowe działania. Pierwszym jest finansowanie instalacji odnawialnych źródeł energii (OZE) służących do produkcji i magazynowania energii cieplnej oraz elektrycznej. Projekt obejmuje instalację 1668 urządzeń OZE oraz 843 magazynów energii, co ma umożliwić zmniejszenie emisji CO₂ o ponad 8 000 ton rocznie. W ramach projektu przewiduje się dodatkowo prowadzenie kampanii promujących postawy proekologiczne oraz działania środowiskowe służące realizacji postanowień Europejskiego Zielonego Ładu. Wartość projektu została określona na poziomie 128 608 823,53 zł, a dofinansowanie unijne wynosi 98 264 400,02 zł (MFiPR 2019–2025b).

Projekt „Zwiększenie zdolności produkcyjnych przedsiębiorstwa w wyniku rozbudowy istniejącej linii do przetwarzania odpadów zasilanej OZE”, którego beneficjentem jest przedsiębiorstwo Olmet Przemysław Oleś Sp. K. zakłada zwiększenie zdolności produkcyjnych przedsiębiorstwa poprzez rozbudowę linii przetwarzania odpadów dzięki zakupowi nowoczesnych maszyn zasilanych energią z OZE. Kluczowymi założeniami projektu są: ograniczenie emisji spalin, recykling w duchu gospodarki o obiegu zamkniętym oraz wykorzystanie energii pochodzącej z fotowoltaiki. Wartość projektu to 22 030 684 zł, a dofinansowanie z Unii Europejskiej wynosi 8 857 340 zł (MFiPR 2019–2025c).

Projekt „Adaptacja zabytkowych budynków pokopalnianych na potrzeby Muzeum Śląskiego w Katowicach” przewiduje rewitalizację i adaptację zabytkowych budynków dawnej kopalni Katowice do nowych funkcji. Modernizacji zostaną poddane budynki dawnej elektrowni, nadszybia i maszynowni szybu Bartosz oraz wieża ciśnień z przyległym warsztatem rymarza. Teren wokół zostanie zagospodarowany zielenią, placami, ścieżkami i małą architekturą, a kompleks zyska połączenie z Muzeum i Szlakiem Zabytków Techniki poprzez podziemne przejście oraz naziemne łączniki. Wartość projektu to 126 485 732 zł, a dofinansowanie z UE wynosi 39 448 262,05 zł (MFiPR 2019–2025a).

Wskazane projekty pokazują, jak różnorodne działania mogą wspierać zrównoważony rozwój regionu. W projekcie dotyczącym energetyki rozproszonej ważnym aspektem jest zaangażowanie aż trzech gmin – Tarnowskich Gór, Bobrownik i Świerklańca – co świadczy o regionalnej współpracy na rzecz transformacji energetycznej. Inicjatywa firmy Olmet jest przykładem, jak sektor prywatny może łączyć rozwój technologiczny z ekologicznymi standardami gospodarki obiegu zamkniętego. Projekt adaptacji zabytkowych budynków Muzeum Śląskiego to z kolei modelowe połączenie ochrony dziedzictwa kulturowego z nowoczesnym zagospodarowaniem przestrzeni miejskiej. Wszystkie trzy projekty korzystają z unijnego wsparcia, co pokazuje, jak ważną rolę odgrywają fundusze europejskie w realizacji lokalnych i regionalnych inwestycji. Wspólnym mianownikiem tych działań jest troska o środowisko, nowoczesność oraz rozwój społeczno-gospodarczy oparty na trwałych podstawach.

Fundusz na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji stanowi sporą część Funduszy Europejskich dla województwa śląskiego. Nie jest jedynym źródłem finansowania europejskiego w regionie, natomiast bez wątpienia stanowi wyraz wsparcia Unii Europejskiej w finansowaniu transformacji. Obok FST funkcjonują dwa pozostałe fundusze: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejski Fundusz Społeczny (EFS+). W ramach EFRR realizowane są głównie inwestycje infrastrukturalne (np. dotyczące OZE czy transportu), natomiast EFS+ koncentruje się na projektach obejmujących wsparcie rynku pracy, edukację czy przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. W latach 2021–2027 w ramach tych trzech funduszy województwo śląskie dysponuje kwotą 5,14 mld euro, co odpowiada

ok. 15% całej puli środków przeznaczonych na programy regionalne. To czyni województwo śląskie największym beneficjentem środków unijnych (Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021–2027, dostęp: 8.12.2024).

3.7. Dyskusja

Rynek pracy w Polsce, także w ujęciu regionalnym, stanowi przedmiot wielu badań naukowych, w szczególności w odniesieniu do takich zagadnień, jak kształtowanie się bezrobocia i zatrudnienia w kontekście współczesnych wyzwań społecznych, gospodarczych i technologicznych czy też wpływ transformacji gospodarczej na sytuację na rynku pracy (Błędowski i in. 2006). Dotychczasowe badania nad wpływem transformacji gospodarczej na rynek pracy w Polsce poświęcone były w szczególności zagadnieniom związanym z kształtowaniem się bezrobocia oraz zmianami w strukturze zatrudnienia (Kwiatkowski 2002). Wyniki niniejszej analizy zmian gospodarczych i społecznych wynikających z transformacji po 1989 r. dla rynku pracy w województwie śląskim wpisują się w szerszy, ogólnokrajowy kontekst wpływu transformacji na regionalne rynki pracy. Obserwowane w województwie śląskim wyzwania wynikające z restrukturyzacji przemysłu, takie jak bezrobocie strukturalne czy pogorszenie się sytuacji pewnych grup demograficznych na rynku pracy, są obserwowane również w innych województwach.

W odniesieniu do wyzwań demograficznych, podobnie jak w województwie śląskim, również i w województwie podlaskim transformacja pogłębiła problemy demograficzne wyrażające się w spadku liczby ludności na skutek starzenia się i niskiego przyrostu naturalnego. Należy jednak podkreślić, że w przypadku województwa podlaskiego wyzwania te związane były z trudną sytuacją w rolnictwie i ograniczonymi możliwościami znalezienia pracy. Warto dodać, że podobnie jak w województwie śląskim, społeczność województwa podlaskiego cechuje relatywnie silne poczucie tożsamości ludzi mieszkających w regionie, identyfikujących się jako „tutejsi” (Pirveli 2002). W obu regionach zatem (mimo odmiennych uwarunkowań gospodarczych) odnotowano zbliżone problemy demograficzne oraz silne poczucie przynależności lokalnej, które stanowią ważny, społeczny wymiar zmian na rynku pracy w wyniku transformacji.

W województwie zachodniopomorskim natomiast skutki transformacji były silnie powiązane z likwidacją Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR), co zainicjowało trwałe strukturalne bezrobocie oraz bezrobocie pokoleniowe (Kopycińska 2014). Wśród kluczowych cech bezrobocia w województwie zachodniopomorskim wskazuje się: masowość i trwałość bezrobocia, niski poziom kapitału ludzkiego osób bezrobotnych oraz bezrobocie pokoleniowe. Podkreśla się również, że mimo iż w ostatnich latach skutki bezrobocia wynikającego z likwidacji

PGR-ów uległy ograniczeniu, problemy z nim związane są nadal aktualne (Kopycińska 2014).

Podobnie w województwie łódzkim, w którym funkcjonował przede wszystkim przemysł lekki, obserwowano utrwalanie się bezrobocia strukturalnego w związku ze zmianami społeczno-gospodarczymi, jakie nastąpiły w wyniku transformacji po 1989 r. (Zajdel 2009). Proces restrukturyzacji łódzkiego przemysłu, w szczególności włókienniczego, zapoczątkowany w latach 90. w wyniku transformacji doprowadził również do zmiany sytuacji kobiet średniego i młodszego pokolenia na rynku pracy. Skutkami tych zmian były przede wszystkim mniejsze możliwości utrzymania, a nawet w ogóle podjęcia pracy (Potoczna 2016). Do podobnych wniosków prowadzą badania realizowane na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego, w którym również od początku okresu transformacji bezrobocie stanowiło poważny problem (Wiśniewski 2022: 13).

Zbliżone wyzwania na rynku pracy w poszczególnych regionach Polski mimo różnych uwarunkowań gospodarczych podkreślają systemowy charakter skutków transformacji po 1989 r. w Polsce oraz konieczność dostosowania polityk rynku pracy do lokalnych struktur. W tym kontekście doświadczenia województwa śląskiego – jako regionu silnie uprzemysłowionego – mogą stanowić ważny punkt odniesienia dla badań porównawczych nad skutkami transformacji w innych częściach kraju.

3.8. Wnioski

Nie ulega wątpliwości, że transformacja Polski w kierunku gospodarki rynkowej istotnie wpłynęła na uwarunkowania społeczno-gospodarcze, w tym również na funkcjonowanie górnictwa węgla kamiennego w województwie śląskim. Mimo iż przed transformacją górnictwo w Polsce było sektorem o silnej i ugruntowanej pozycji na rynku, mierzyło się ono z licznymi wyzwaniami, w tym między innymi z wysokim zatrudnieniem, nadmiernym wydobyciem i mniejszą efektywnością (Tkocz, Heder 2012: 135). Trudności te doprowadziły również do wielu problemów natury społecznej, w szczególności w kontekście rynku pracy. Wśród tych wyzwań należy wskazać konieczność przekwalifikowania (przynajmniej niektórych) pracowników oraz problemy natury mentalnej, które dotknęły mieszkańców regionów górniczych w obliczu pojawiających się zmian. Należy zauważyć, że likwidacja kopalń nie oznaczała „jedynie” utraty miejsc pracy, ale wiązała się również ze swego rodzaju likwidacją (przynajmniej częściowo) świata lokalnej społeczności, której życie społeczno-gospodarcze skoncentrowane było wokół kopalni.

Przeprowadzona analiza empiryczna wskazuje, że województwo śląskie zdecydowanie odchodzi od górnictwa. Świadczy o tym przede wszystkim spadek produkcji sprzedanej przemysłu w kategorii górnictwa. Równolegle obserwuje się

jednak spadek produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca, a także spadek poziomu produkcji sprzedanej przemysłu na 1 mieszkańca. Doniosły jest również spadek znaczenia nakładów inwestycyjnych w sekcji B (górnictwo i wydobywanie) w porównaniu z sekcją C (przetwórstwo przemysłowe). Wskazuje to, że dominującą rolę w rozwoju gospodarczym województwa przejmują stopniowo branże o wyższej wartości dodanej.

Jednym ze sposobów przezwyciężenia wyzwań związanych z transformacją po 1989 r. w województwie śląskim mogą być programy europejskie, w szczególności Fundusz na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji. Fundusz na Rzecz Sprawiedliwej Transformacji w połączeniu z innymi programami europejskimi stanowi dla województwa śląskiego istotne wsparcie w procesie transformacji energetycznej. Działania realizowane na podstawie strategii wyrażonej w kluczowych dokumentach, jakimi są m.in. TSPS czy Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie, kierować będą region dotychczas zdominowany przez przemysł ciężki w stronę gospodarki bardziej innowacyjnej oraz odpowiedzialnej klimatycznie. Główne działania zbliżające region do osiągnięcia wyznaczonych celów skupiać się będą przede wszystkim na dywersyfikowaniu działalności gospodarczej w regionie, łagodzeniu skutków transformacji (szczególnie w wymiarze społecznym), rewitalizacji terenów poprzemysłowych, wsparciu dla przedsiębiorstw. Właściwe koordynowanie powyższych działań wspomagane odpowiednim ich finansowaniem daje nadzieję, że przy właściwym wykorzystaniu szans i determinacji władz województwa transformacja energetyczna w województwie śląskim przyniesie regionowi szereg korzyści.

Literatura

- Adamowicz M., 2021, *Zielona gospodarka, zielony wzrost i zazielenienie jako formy realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, „Wies i Rolnictwo”, 191(2): 13–33.
- Adamowicz M., 2022, *Czynniki przemian rynku pracy w Polsce w latach 1989–2021*, [w:] A. Siedlecka, D. Guzał-Dec (red.), *Rynek pracy wobec wyzwań przyszłości – ewolucja i współczesne uwarunkowania*, Akademia Bialska im. Jana Pawła II, Biała Podlaska: 113–147.
- Agencja Rozwoju Przemysłu (ARP), 2023, *Zatrudnienie, wydajność, płace i przepracowany czas pracy w górnictwie węgla kamiennego w Polsce*, Agencja Rozwoju Przemysłu, Katowice.
- Bałtowski M., 2011, *Zmiana własnościowa jako element transformacji gospodarczej – ramy teoretyczno-analityczne*, „Zeszyty Naukowe/Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu”, 190: 34–51.
- Bednorz J., 2024, *35 lat reformowania górnictwa węgla kamiennego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi Polskiej Akademii Nauk”, 1(112): 127–142.

- Błędowski J., Rutkowski M., Sławiński A., 2006, *Rynek pracy w Polsce. Przemiany i wyzwania*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Bukowski M., Śniegocki A., Wetmańska Z., (2018), *Od restrukturyzacji do trwałego rozwoju. Przypadek Górnego Śląska*, Raport WiseEuropa dla Fundacji WWF Polska.
- Drobnik A. (red.), 2023, *Sprawiedliwa transformacja regionów węglowych w Polsce: impulsy, konteksty, rekomendacje strategiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Dziechciarz-Duda M., Przybysz K., 2014, *Wychowanie a potrzeby rynku pracy. Klasyfikacja absolwentów wyższych uczelni*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu”, 327.
- Frankowski J., Mazurkiewicz J., Krzysztofik R., 2020, *Województwo śląskie w punkcie zwrotnym transformacji*, „IBS Research Report”, 2: 1–75.
- Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021–2027, b.d., *Podstawowe informacje*, https://funduszeue.slaskie.pl/web/guest/w/podstawowe_informacje (dostęp: 20.06.2025)
- Gaura E., 2017, *Wiek i płeć jako determinanty aktywności zawodowej ludności w Polsce*, „Przegląd Nauk Stosowanych”, 16: 43–53.
- Główny Urząd Statystyczny – Bank Danych Lokalnych (GUS BDL), <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> (dostęp: 12.11.2024, 26.02.2025).
- Goliński M., 2018, *Gospodarka cyfrowa, gospodarka informacyjna, gospodarka oparta na wiedzy – różne określenia tych samych zjawisk czy podobne pojęcia określające różne zjawiska*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych”, 49: 177–190.
- Gouardères F., 2025, *Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji*, Noty tematyczne o Unii Europejskiej, https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/pl/FTU_3.1.10.pdf (dostęp: 16.04.2025).
- Hadaś-Dyduch M., 2024, *Przeobrażenia na rynku pracy w województwie śląskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Jadamus-Hacura M., Melich-Iwanek K., 2016, *Przyszłość śląskiego rynku pracy w opinii ekspertów – badania pilotażowe*, „Studia Ekonomiczne”, 304: 68–83.
- Jarmołowicz W., Piątek D., 2013, *Polska transformacja gospodarcza: przesłanki – przebieg – rezultaty*, [w:] S. Owsiak, A. Pollok (red.), *W poszukiwaniu nowego ładu ekonomicznego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa: 71–89.
- Jarosz-Nojszewska A., 2018, *Bezrobocie w Polsce w latach 1918–2018*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace”, 3(35): 101–119.
- Jasnusz K., 2020, *Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce po 1989 roku i jego obecna kondycja*, „Rocznik Administracji Publicznej”, 6: 177–202.
- Kaczmarczyk E., 2023, *Wsparcie aktywizacji zawodowej ludzi młodych z Europejskiego Funduszu Społecznego w Siemianowicach Śląskich*, „Academic Review of Business and Economics”, 5: 19–43.
- Knapińska M., 2015, *Zmiana roli państwa na polskim rynku pracy w okresie transformacji ustrojowej – wybrane aspekty*, „Studia i Prace WNEiZ US”, 40/1: 171–183.
- Komisja Europejska, b.d. a, *Mechanizm sprawiedliwej transformacji: z myślą o wszystkich*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_pl (dostęp: 6.12.2024).
- Komisja Europejska, b.d. b, *Źródła finansowania sprawiedliwej transformacji*, <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/>

- finance-and-green-deal/just-transition-mechanism/just-transition-funding-sources_pl (dostęp: 6.12.2024).
- Komisja Europejska, 2022a, *3,85 mld euro dla pięciu polskich regionów*, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/385-mld-euro-dla-pieciu-polskich-regionow-2022-12-05_pl (dostęp: 6.12.2024).
- Komisja Europejska, 2022b, *Unijna polityka spójności: Komisja przyjmuje umowę o partnerstwie z Polską na lata 2021–2027 o wartości 76,5 mld euro*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_22_4223 (dostęp: 6.12.2024).
- Komisja Europejska, 2025, *Europejski Zielony Ład. Aspirowanie do miana pierwszego kontynentu neutralnego dla klimatu*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl (dostęp: 16.04.2025).
- Kopycińska D., 2014, *Cienie transformacji – popegeerowskie bezrobocie. Przypadek zachodniopomorskiego rynku pracy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 352: 45–59.
- Kotlorz D., 2004, *Przeobrażenia struktur zatrudnienia w Polsce w okresie transformacji (wybrane problemy)*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfa, Katowice.
- Kotlorz D., Jarus O., 2020, *Changes in the Sector Employment Structure of the Silesian Voivodeship between 2009–2017*, „Olsztyn Economic Journal”, 15(1): 77–96.
- Krzętowska A., Jagodziński A., 2016, *Rynek pracy w Polsce w okresie transformacji – szanse i zagrożenia*, „Nauki Ekonomiczne”, 1(23): 9–18.
- Kwiatkowski E., 2002, *Bezrobocie i jego skutki społeczno-gospodarcze w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Marody M., 2011, *Od społeczeństwa drugiego obiegu do społeczeństwa obywatelskiego*, „Studia Socjologiczne”, 1(200): 483–500.
- Marszowski R., 2019, *Lokalne rynki pracy w województwie śląskim – uwarunkowania i determinanty rozwoju w fazie zmiany demograficznej: studia przypadków*, „Polityka Społeczna”, 544(7): 36–40.
- Melich-Iwanek K., 2022, *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie śląskim na tle rozwoju demograficznego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie”, 1: 51–74.
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR), 2019–2025a, *Mapa dotacji. Adaptacja zabytkowych budynków pokopalnianych na potrzeby Muzeum Śląskiego w Katowicach*, <https://mapadotacji.gov.pl/projekty/1709508/> (dostęp: 8.12.2024).
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR), 2019–2025b, *Mapa dotacji. Rozwój energetyki rozproszonej opartej o odnawialne źródła energii na terenie Miasta Tarnowskie Góry, Gminy Bobrowniki oraz Gminy Świerklaniec*, <https://mapadotacji.gov.pl/projekty/1695016/> (dostęp: 8.12.2024).
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR), 2019–2025c, *Mapa dotacji. Zwiększenie zdolności produkcyjnych przedsiębiorstwa w wyniku rozbudowy istniejącej linii do przetwarzania odpadów zasilanej OZE*, <https://mapadotacji.gov.pl/projekty/1694920/> (dostęp: 8.12.2024).
- Miszewski M., 2012, *Polska transformacja gospodarcza i jej uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.

- Niewiadomska A., 2017, *Przyczyny wykluczenia osób starszych z rynku pracy w Polsce*, „Ekonomia. Wrocław Economic Review”, 23(4).
- Pirveli M., 2002, *Transformacja a rynek pracy i bezrobocie w powiecie bielskopodlaskim*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 4: 33–45.
- Potoczna M., 2016, *Praca w doświadczeniu biograficznym trzech generacji kobiet z łódzkich enklaw biedy*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica”, 56: 67–82.
- Rybarz M., 2021, *Procesy restrukturyzacji górnictwa: Zagłębie Górnośląskie i Zagłębie Ruhry*, „Academic Review of Business and Economics”, 1: 77–91.
- Samorząd Województwa Śląskiego, b.d., *Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji*, <https://transformacja.slaskie.pl/content/terytorialny-plan-sprawiedliwej-transformacji1> (dostęp: 6.12.2024).
- Sasinowski H., 2012, *Spółeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji*, „Ekonomia i Zarządzanie”, 4(1): 30–47.
- Szczucka A., Strzebońska A., Worek B., 2019, *Wykształcenie zawodowe: bariera czy szansa na rynku pracy?: wyniki badania Bilans Kapitału Ludzkiego*, [w:] U. Sztanderska, E. Drogoz-Zabłocka (red.), *Wykształcenie zawodowe. Perspektywa systemu edukacji i rynku pracy*, Wydawnictwo Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa: 102–135.
- Tkocz M., Heder A., 2012, *Działalność innowacyjna upadającej branży przemysłowej na przykładzie górnictwa węgla kamiennego*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, (20): 134–146.
- Trembaczowski Ł., 2021, *Koniec (górniczego) świata?*, „ACADEMIA. Magazyn Polskiej Akademii Nauk”, 1(65): 12–16.
- Trzpiot G., 2020, *Cudzoziemcy na rynku pracy w województwie śląskim*, „Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician”, 65(04): 9–18.
- Uchwała Nr VI/24/1/2020 Sejmiku Województwa Śląskiego.
- Uchwała Zarządu Województwa nr 2326/383/VI/2022 Zarządu Województwa Śląskiego z dnia 21 grudnia 2022 r. (TPST 2022).
- Urząd Statystyczny w Katowicach (USK), 2000, *Rocznik statystyczny województwa śląskiego*, Katowice.
- Urząd Statystyczny w Katowicach (USK), 2023, *Rocznik statystyczny województwa śląskiego*, Katowice.
- Wichowska A., 2023, *Shrinking cities in Poland: identification of the phenomenon and its socioeconomic implications*, „Ekonomia i Prawo. Economics and Law”, 22(4): 825–839.
- Wilkin J., 2017, *Zmiany instytucjonalne i transformacja systemów ekonomicznych – podstawy teoretyczne i doświadczenia*, „Studia Ekonomiczne”, (2): 162–176.
- Winiecki J., 2012, *Transformacja postkomunistyczna. Studium przypadku zmian instytucjonalnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Wiśniewski Z., 2022, *Wyzwania regionalnej polityki rynku pracy*, [w:] G. Uścińska, Z. Wiśniewski (red.), *Zmiany demograficzne a rynek pracy i ubezpieczenia społeczne*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Wrona J., 2010, *Ustanowienie systemu komunistycznego w Polsce*, [w:] K. Persak, P. Machcewicz (red.), *Polski wiek XX, t. III: PRL od lipca 44 do grudnia 70*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa.
- Zajdel M., 2009, *Bezrobocie w Łodzi w okresie transformacji (wybrane aspekty)*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, 79: 241–252.